

Sociologie jako řemeslo

i jako akademická disciplína má ohromný potenciál přispívat k vytváření podmínek pro růst konkurenceschopnosti

Svět touží žít lépe, pohodlněji, ve větším a větším blahobytu. Na jedné straně je to pochopitelné, na straně druhé k diskusi. Tuto tendenci však zatím nikdo nezměnil a platí jako nepsaný zákon napříč dějinami. Jaká lidstvo čeká budoucnost, těžko předpovídat a těžko vsadit na kartu, která by se takové předpovědi být jen blížila. Je stále více otázek, na které si nedokážeme odpovědět. Na pár těch zcela pragmatických však odpověď známe: česká ekonomika dnes potřebuje vysoce vzdělané odborníky, převážně v technických oborech. Také však v těch, které jasně dokáží podporovat cestu ke konkurenceschopnosti, cestu, která mění živobytí z chtění a představ k výsledkům. Sociologie může být jedna z nich. I o tom je rozhovor, který jsem vedla s prof. PhDr. Petrem Matějů, Ph.D., děkanem Fakulty sociálních studií Vysoké školy finanční a správní.

Jste dnes jedním z nejcitovanějších a nejuznávanějších českých sociologů. Byla to dlouhá cesta?

Nechci, aby to znělo jak klišé, ale snad kromě showbusinessu nevěřím na krátké a snadné cesty k úspěchu. Kromě toho být ve vědě jedním z nejlepších v malém českém rybníku není žádný velký úspěch. Možná v mém případě bylo rozhodující to, že jsem se pro sociologii rozhodl na konci šedesátých let. V té době západní společnosti procházely turbulencemi odhalujícími do té doby málo vnímaná rizika technokratizace moci, ve světové sociologii začaly osobnosti vracející této disciplíně kritický a angažovaný rozměr a u nás se sociologie po letech ideologické devastace pokoušela vymanit z role politické prostitutky. Této kombinaci okolností šlo jen těžko odolat. Protože tady až na výjimky široko daleko nebyly žádné vzory, neboť ti nejlepší sociologové a potenciální učitelé záhy emigrovali nebo byli umlčeni, a já jsem byl sociologii už „zasažen“, orientoval jsem se na učitele a vzory mimo malý český rybník. To bylo zřejmě zásadní. Pokud se totiž ve vědě od samotného začátku nesrovnáváte se světem, konsensuálně kloužete po povrchu líbivých témat a jen recyklujete myšlenky, s nimiž přišel někdo jiný (u nás se tomu často říká „pěstovat teorii“), nemáte moc velkou šanci vyniknout ani doma. To ostatní je už jen věc času, který je člověk svému povolání ochoten obětovat, což také znamená si neplést povolání se zaměstnáním.

Nejenom v roli děkana Fakulty sociálních studií vaší univerzity máte jistě představy o tom, čemu by sociologie u nás měla sloužit především. Můžete to shrnout do pár řádků?

S trochou nadsázky bych řekl, že sociologie nemá nikomu a ničemu „sloužit“. Není pochyb o tom, že jako řemeslo má poskytovat spolehlivé informace manažerům, politikům, médiím a vůbec všem těm, jejichž rozhodování se neděje v sociálním vakuu, což samo o sobě napovídá, kde všude toto řemeslo nachází uplatnění.

S trochou nadsázky bych řekl, že sociologie nemá nikomu a ničemu „sloužit“. Není pochyb o tom, že jako řemeslo má poskytovat spolehlivé informace manažerům, politikům, médiím a vůbec všem těm, jejichž rozhodování se neděje v sociálním vakuu, což samo o sobě napovídá, kde všude toto řemeslo nachází uplatnění. Jako vědní disciplína by ale sociologie měla být vždy o krok před společností. To znamená umět identifikovat problémy a významné tendence společenského vývoje ještě ve stádiu, kdy je oko laika zatím nevidí.

Jako vědní disciplína by ale sociologie měla být vždy o krok před společností. To znamená umět identifikovat problémy a významné tendence společenského vývoje ještě ve stádiu, kdy je oko laika zatím nevidí. To se sice bez zvládnutí stále náročnějšího řemesla neobejde, ale chce to ještě něco navíc to, co Charles Wright Mills, jeden s nejvýznamnějších sociologů turbulentní éry

šedesátých let, nazval sociologickou imaginací. Stručně řečeno, sociologie jako řemeslo musí umět radit těm, kteří chtějí efektivně řídit a něco ovlivňovat, sociologie jako akademická disciplína musí umět včas rozpoznat, k čemu to všechno ovlivňování a řízení nakonec vede, zda je to vždy to, co jsme zamýšleli, a jak případně nechtěným důsledkům dobrých úmyslů včas

Prof. PhDr. Petr Matějů, Ph.D., děkan Fakulty sociálních studií Vysoké školy finanční a správní

začít bránit. Není to kouzlené posláním? Nepřipomíná to trochu posláním medicíny?

Při různých příležitostech jste naznačil, že sociální analýzy a ekonomický výzkum by měly jít ruku v ruce. Jak tuto strategii reprezentuje fakulta, již vedete?

Ať se nám to líbí, nebo ne, v moderní době si nelze dobře fungující společnost představit bez dobře fungující ekonomiky. Jinými slovy, prosperita není vším, ale bez ní lze jen těžko řešit sociální problémy, i když připouštím, že hodně sociálních problémů vzniká příliš silnou „ekonomizací“ našich životů. Ono to ale platí i naopak. Prosperující ekonomiku si nelze dost dobře představit v dezintegrované společnosti zmítané sociálními napětími a problémy. Naše univerzita má tu velkou výhodu, že máme dvě fakulty, které se tak moc nepřou o to, která z těchto dvou perspektiv, ekonomická nebo sociální, je důležitější, a spíše hledají průniky a společná témata. Nejsm ale naivní, abych si myslel, že ekonomové se snadno a dobrovolně vzdají představy, že to jsou oni, kdo určuje běh světa. Proto se fakulta, kterou vedu, ekonomům snaží konkurovat a současně jim jít v řadě témat a projektů naproti. Důležité je, že se snažíme studenty na obou fakultách vést k tomu, aby

vnímali obě disciplíny jako rovnocenné a užitečné, bez ohledu na to, který obor si zvolili.

Také je možné vysledovat z vašich vyjádření, že česká sociologie je dnes v krizi. Proč se tak stalo?

Předně jsme díky politickému vývoji přišli o dvě generace sociologů. V tomto směru jsme na tom mnohem hůře než například Poláci a Maďari, tam společenské vědy za komunistů tak zdevastované nebyly. To se samozřejmě promítlo do výchovy nové generace i do určitého sebeuvědomění, či dokonce sebeúcty sociologie jako disciplíny. I proto se česká sociologie jako akademická disciplína ve světě moc neprosazuje. Selhává ale i jako disciplína s možnými praktickými využitími. Přitom její potence jsou značné, protože naše společnost je na jedné straně stále ještě ve fázi posttransformačního „usazování“, na

nezmění ani ortodoxní liberálové, když tvrdí, že sociální spravedlnost je nebezpečný pojem, neboť přímo implikuje nutnost společnosti zasahovat do přirozené a zdravé konkurence ve prospěch „slabších“, což následně oslabuje motivace k výkonu a úspěchu na straně silnějších, schopnějších a dravějších. Sociologie si za toto stigma ale částečně může sama, protože někteří levicoví sociologové chápou sociální spravedlnost jako nástroj prosazení větší rovnosti ve výsledku, nikoli primárně jako rovnost příležitostí. Necháme-li stranou ideologie, které do vědy nepatří, problém je v tom, že nikdo nemůže zabránit tomu, aby lidé vnímali sociální a ekonomické nerovnosti jako více nebo méně spravedlivé či legitimní. Navíc lidé na to, co je či není spravedlivé, uplatňují různá kritéria a měřítka, nejvíce v závislosti na tom, k jaké patří sociální skupině. Z hlediska sociální soudržnosti, která – jak už jsem se zmínil – je jednou z podmínek dlouhodobě udržitelné prosperity, je nezbytné, aby i ti „slabší“ a nacházející se v méně výhodném sociálním postavení, akceptovali principy rozdělování, které motivují ty „silnější“ a nacházející se v privilegovanějších pozicích k výkonu, který přispívá k celkové konkurenceschopnosti a prosperitě země. Z toho mimo jiné plyne, že budoucí vývoj české ekonomiky bude záviset nejen na tom, jaké podmínky vytvoříme pro současné a budoucí příslušníky české podnikatelské, manažerské, vědecké, politické a kulturní elity, ale i na tom, jak tyto elity budou vnímat ty, kteří ani k jedné z nich z různých důvodů patřit nebudou. Máme-li zlepšit svůj historicky zakořeněný negativní vztah k elitám, musí dojít k posílení pocitu legitimacy nerovnosti, včetně těch, které plynou z příslušnosti k elitě. Nechci být pesimista, ale vypadá to spíše tak, že jdeme opačným směrem.

Praxe volá po tom, aby akademická půda lépe sloužila rozvoji podnikání, konkurenceschopnosti, inovacím, aby napovídala, komentovala trendy, analyzovala fakta, popsalala budoucnost. Jakou roli v tom hraje sociologie?

Sociologie jako řemeslo i jako akademická disciplína má skutečně ohromný potenciál přispívat k vytváření podmínek pro růst konkurenceschopnosti. Když pro nic jiného, pak proto, že „pracuje“ s tím nejcennějším, co každá společnost musí do růstu konkurenceschopnosti nepřetržitě vkládat, což jsou lidské zdroje. V ekonomické terminologii jde o lidský kapitál. Vývoj ale ukazuje, že lidský kapitál sám o sobě už nestačí. Čím dál důležitější podmínkou prosperity se stává sociální kapitál, který je silně spjat s mezilidskou důvěrou a s důvěrou lidí v důležité sociální instituce. Jak v lidském, tak v sociálním kapitálu máme ve srovnání s vyspělejšími zeměmi a demokraciemi značné deficity. Mluvme-li tedy o hledání cest k větší konkurenceschopnosti, sociologie by měla v první řadě umět identifikovat překážky, které brání posilování jak lidského, tak sociálního kapitálu.

Víte, jaké uplatnění nacházejí v životě absolventi vaší fakulty? Kde jsou nejvíce potřební?

Naši absolventi se tradičně zatím nejvíce uplatňují v různých reklamních, výzkumných a personálních agenturách, v médiích, ve firmách, které hodně sázejí na práci s lidskými zdroji a samozřejmě ve státní správě. Z výzkumů, které pravidelně uskutečňujeme nejen mezi studenty, ale i mezi absolventy, vyplývá, že si vedou velmi dobře a že je škola na zostřující se konkurenci na trhu práce dobře připravila. Totéž ukazují i mezinárodní výzkumy, do nichž jsou pravidelně zapojováni studenti a absolventi naší školy. Co více si můžeme přát.

Mohl byste formulovat, co si můžeme představit pod sociální spravedlností? A jak to případně souvisí s vývojem české ekonomiky v dalších letech?

Myslím, že nebudu přehánět, když řeknu, že sociální spravedlnost, či spíše sociální nespřavedlnost, hýbe světem a dějinami. Nic na tom